

Микола Кобилецький

ORCID: 0000-0003-0365-8513

Львівський національний університет імені Івана Франка

mykola.kobiletskyi@lnu.edu.ua

Вид статті: наукова стаття

Магдебурзьке право в Україні

Ключові слова: Магдебурзьке право, кодифікація права, бурмістри, радники, війт (мер), члени суддівської лави

Магдебурзьке право є однією з найвідоміших систем середньовічного міського права, яке регулювало різні політичні, соціально-економічні та правові відносини того часу. Територіально воно поширювалось у Центрально-Східній Європі, відтак і на українських землях, що увійшли до складу Польського королівства, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та Російської імперії.

Над проблемою магдебурзького права та його застосування на українських землях працювали і продовжують працювати українські, польські, німецькі, литовські та інші правознавці: М. Баймуратов, С. Білостоцький, І. Бойко, М. Василенко, М. Владимирський-Буданов, Г. Давидович, С. Іваницький-Василенко, В. Кіселичник, С. Крамар, О. Кітсеківський, Р. Лащенко, П. Музиченко, Л. Окиншевич, Є. Слабченко, Ф. Тарановський, А. Ткач, І. Усенко, А. Яковлів та інші. Серед істориків проблеми магдебурзького права досліджують В. Антонович, Д. Багалій, Н. Білоус, К. Віслобоков, Т. Гошко, М. Грушевський, Р. Делімарський, А. Заяць, О. Заяць, Я. Ісаєвич,

В. Отамановський, М. Капраль, П. Сас, Т. Швидько, Н. Яковенко та ін. З-поміж іноземних істориків та правознавців над проблемами магдебурзького права працювали К. Бадецький, М. Балінський, О. Бальцер, Ю. Бардах, В. фон Брюнек, Ф. Буюк, В. Вальцзеркер, А. Гальбан, Т. Гауп, К. Гомейер, М. Горн, Е. Горнова, Т. Гьорліц, Л. Даргун, А. Дерфлерувна, В. Ебель, Ф. Ебель, С. Естрейхер, З. Здройковський, К. Камінська, З. Качмарик, І. Квятковська, О. Келер, Г. Кіш, К. Корані, Р. Котшке, І. Кретшер, С. Курась, П. Лабанд, Є. Леман, Р. Лібервірт, К. К. Ліске, Г. фон Лоеш, О. Маїнардус, Л. Мейтен, М. Міколайчик, Д. Опітц, Л. Паулі, В. Пічета, Г. Планітц, Я. Птасьнік, А. Рогачевський, Б. Ціентара, А. Шнейдер, Р. Шраніл, Т. Шубарт-Фікен-тшер, Р. Щигел, І. Яворський, А. Янечек, Д. Янічка та ін.

Магдебурзьке право почало поширюватися на українські землі разом з німецькими колоністами. Кількість німецьких колоністів значно зросла в період правління короля Русі Данила Галицького та нападу монголів Батухана у 1240–1241 роках¹ Данило Галицький та його наступники заохочували переселення німецьких колоністів різними привілеями, бажаючи розбудувати міста за європейськими зразками, поживавити торгівлю і промисел та підвищити економічний статус держави. Тогочасний літописець писав «Німці з Сілезії, Саксонії та Рейну були основними переселенцями до Руських міст, які відбудовувались або будувались заново. Німці йшли вдень і вночі, купці і ремісники, бо власне їх найбільше бракувало². У 1320 році волинський князь надав купцям з Торуня грамоту на вільну торгівлю на своїй території. У 1339 році останній Галицько-Волинський князь Юрій II Тройденевич надав магдебурзьке право місту Сяноку³. Серед міщан згадуються українці (руси-ни), поляки, угорці та німці⁴. На думку українських, польських та німецьких дослідників магдебурзьким правом у період існування Руського королівства (Галицько-Волинської держави) володіли Львів, Володимир, Перемишль, Ярослав та інші міста. Після смерті останнього Галицько-Волинського князя Болеслава-Юрія II Тройденевича Галичину захопив польський король Казимир III Великий. Остаточо Галичина відійшла до Польського королівства 1349 року. Волинь відійшла до Великого князівства Литовського. Поширення магдебурзького права на українських землях було пов'язано зі загальноєвропейськими тенденціями розвитку міст та переселенням туди німецьких колоністів, а також політикою володарів Галицько-Волинської держави (Руського королівства) з розбудови міст.

¹ R. Roepell, *Über die Verbreitung des Magdeburger Stadtrechts im Gebiete des alten Polnischen Reichs ostwärts der Weichsel* «Abhandlungen der Hist. Phil. Gesellschaft in Breslau». Breslau: Trewendt 1857, s. 256–257.

² *Polnoe sobranie ruskikh letopysj. Ypatyevskaia letopys'*. M., 1962. T. 2, s. 843.

³ R. Roepell, *Über die Verbreitung des Magdeburger Stadtrechts im Gebiete des alten Polnischen Reichs ostwärts der Weichsel* «Abhandlungen der Hist. Phil. Gesellschaft in Breslau» Breslau: Trewendt, 1857, s. 257.

⁴ *Tam samo*, s. 281.

У 1356 року король Казимир III Великий надав місту Львову привілей на магдебурзьке право. Магдебурзьке право поширювалося на всіх мешканців міста українців, поляків, німців, вірменів, євреїв, татар та сарацинів⁵. Для покращення матеріального стану міста йому було надано 70 франконських ланів⁶.

Львову, на думку німецького дослідника Р. Лібервірта, було надано магдебурзько-вrocławське систематизоване лавниче право 1261–1295 років⁷. Українські, польські та німецькі дослідники вважають привілей 1356 року повторним локаційним привілеєм. Магдебурзьке право було надано й іншим містам Галичини. Австрійський дослідник Р. Кайндль писав, що у Галичині більше 400 міст і сіл володіли магдебурзьким правом⁸. Відомий польський історик права, професор львівського університету Пшемислав Домбковські писав, що у складі Речі Посполитої на українських землях магдебурзьким правом володіли більше 700 міст⁹.

На українських землях, що увійшли до складу Великого князівства Литовського, яке українські дослідники називають Литовсько-Руська держава, магдебурзьке право почало поширюватися дещо пізніше, у XIV–XV століттях, і не такими швидкими темпами. У 1374 році князі Георгій та Олександр Корятовичі надали місту Камянець-Подільському магдебурзьке право. Це місто стало найбільшою та найважливішою фортецею в Україні¹⁰. Хоча, як вже згадувалося, німецькі колонії у Володимирі та Луцьку існували ще у XIII ст. У 1432 р. магдебурзьке право отримало місто Луцьк, що стало новим центром Волині. У 1438 році Великий Литовський князь Свидригайло надав магдебурзьке право м. Кременцю. Окрім магдебурзького права, в українських містах Волині і Підляшшя діяло кульмське (хелмінське) право. У 1444 році його отримало місто Мельник¹¹. У 1514 році Дорогобуж та ін¹². Переважну кількість міст Волині, що володіли магдебурзьким правом становили приватновласницькі міста, які належали магнатським родинам Острозь-

⁵ *Pryvilei mista L'vova XIV–XVIII st.: Uporiad. Kapral' M. L'viv 1998. T. 1.: Dokumental'na skarbnitsia L'vova, s. 27–31.*

⁶ М. Kobylets'kyj, *Nadannia mistu L'vovu mahdeburz'koho prava* «Visn. L'viv. un-tu. Ser. iuryd.» 2001, Vyp. 36, s. 41.

⁷ R. Lieberwirth, *Das sächsisch-magdeburgische Recht als Quelle osteropäischer Rechtsordnungen. Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig: Philologisch-historische Klasse*. Berlin: Akad.-Verl., 1986, Bd. 127, H. 1, 41 s.

⁸ F. Kaindl, *Beiträge zur Geschichte des deutschen Rechtes in Galizien* «Archiv für Österreichische Geschichte» Wien 1906, Bd. 95, 8–143 s.

⁹ *Korpus mahdeburz'kykh hramot ukrains'kym mistam*. Dva proekty vydan' 20-kh–40-kh rokiv XX stolittia, s. 45–50.

¹⁰ M. Balińskie, T. Lipicские, *Starożytną Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisanam*. Warszawa: Nakł. S. Orgelbranda Księgarza, 1843–1846, T. 1, 2, s. 938.

¹¹ D. Doroshenko, *Das deutsche Recht in der Ukraine* «Zeitschrift für Geschichte Osteuropes» 1934, s. 504.

¹² A. Jakowliw, *Das deutsche Recht in der Ukraine und seine Einflüsse auf das ukrainische Recht im 16–18 Jahrhundert*. Leipzig: Hirzel, 1942, s. 13.

ких, Вишневецьких, Заславських, Сангушків та ін. На думку українських, німецьких і російських науковців у 1498 році магдебурзьке право отримала столиця України місто Київ.

Магдебурзьке право поширилось і на інші міста Правобережної України. У 1543 році його отримала Стара Синява, 1578 року Літин, 1585 року – Корсунь, 1529 року – Чигирин, 1564 року – Звенигород, 1622 року – Лисянка, 1514 року – Дерезня, 1640 року – Сатанів, 1615 року Біла Церква, 1644 року – Овруч та ін.¹³

Поряд із наданням магдебурзького права траплялися й випадки його позбавлення, наприклад у 1589 році місто Білу Церкву, коли міщани надали зброю і продовольство повсталим козакам. Магдебурзьке право у Білій Церкві було відновлено лише через 30 років. Схожі випадки 1595 року зафіксовано у містах Корсунь та Брацлав¹⁴. Унаслідок війн і пожеж на українських землях дуже часто траплялися випадки повторного надання магдебурзького права. Зокрема такі випадки відбулися 1754 року, коли були видані нові привілеї для міст Заслава та Славути, 1778 року – для міста Свинохи, а 1790 року – Почаєва та ін¹⁵.

На Лівобережній Україні магдебурзьке право стало поширюватися наприкінці XVI століття. У 1585 році його отримало місто Переяслав, 1620 року – місто Стародуб (тепер Російська федерація), 1623 року – Чернігів, 1627 року – Ніжин, 1666 року – Погар та ін.¹⁶ Місто Полтава отримало магдебурзьке право на основі привілеїв останнього українського гетьмана К. Розумовського у 1752 році, а Новгород-Сіверський у 1758 році. Українські дослідники вказують, що магдебурзьке право Полтава отримала ще в період Речі Посполитої, а привілеї 1752 року був повторним, релокаційним привілеєм¹⁷. Усі міста України, що володіли магдебурзьким правом українські дослідники, зокрема М. Владимирський-Буданов, А. Яковлів, поділили на три групи.

До першої групи зараховували міста з так званим повним магдебурзьким правом (Львів, Кам'янець-Подільський, Київ), що мали самоврядування на основі 2 колегій: міська рада у складі радників і бургомістрів, що виконували переважно адміністративні функції, та вїйт і лавники, що здійснювали судові функції.

¹³ М. Kobylets'kyj, *Mahdeburz'ke pravo v Ukraini(XVI-persha polovyna XIXst.): Istoryko-pravove doslidzhennia*. L'viv 2008, s. 147–148.

¹⁴ V. Otamanovskij, *Vinnytsia v XIV–XVII stolittiakh*. Vinnytsia: Kontynent-Prym, 1993, s. 297.

¹⁵ R. Roepell, *Über die Verbreitung des Magdeburger Stadtrechts im Gebiete des alten Polnischen Reichs ostwärts der Weichsel* «Abhandlungen der Hist. Phil. Gesellschaft in Breslau» Breslau: Trewendt, 1857, s. 278.

¹⁶ A. Jakowliw, *Das deutsche Recht in der Ukraine und seine Einflüsse auf das ukrainische Recht im 16–18 Jahrhundert*. Leipzig: Hirzel, 1942, s. 14.

¹⁷ D. Bahalij, *Mahdeburz'ke pravo na Livoberezhnij Ukraini. Rozvidky pro mista i mischanstvo na Ukraini-Rusy v XV–XVIII v.* L'viv 1904, Ch. 2, s. 351–400.

До другої групи міст належали міста з непевним магдебурзьким правом – де діяла спільна колегія з бургомістрами, радниками, війтом і лавниками, що виконували адміністративні та судові функції¹⁸. Міста неповного магдебурзького права склали основну кількість міст України, що володіли магдебурзьким правом. Третю групу міст становили приватновласницькі міста, які формально мали органи міського самоврядування, аналогічні до міст із неповним магдебурзьким правом, але у своїй діяльності перебували під цілковитим контролем власника чи його представника¹⁹. Міста з неповним магдебурзьким правом також поділяли на міста, в яких посада війта належала місту, та міста, в яких війтівство належало іншим особам – старості, або спадковому війту.

До правового устрою німецьких та інших європейських міст були найбільш наближеними західноукраїнські міста, зокрема місто Львів, яке вважали материнським містом (*mutterstadt*). На відмінну від українських міст, що перебували у складі Великого Князівства Литовського до Люблінської Унії, де основну роль в управлінні містами відігравали війти, в українських містах у складі Польського королівства управління здійснювали міські ради. Радники зі свого числа обирали бургомістрів, які почергово виконували функції керівника міста. Війти своєю чергою очолювали війтівсько-лавничі суди та здійснювали судові повноваження. Кількість радників не була чітко визначена, в різних містах становила від 3 до 12 осіб. З початку XVI століття у Львові кількість радників становила 12 осіб, у Сяноку з 1366 року – 6 осіб, у Кам'янці-Подільському, що керувався Львівським міським правом, кількість радників складалась у різні роки з 9, 11 та меншої кількості радників, а у Жовкві – 4 радників²⁰.

Міську раду у Львові називали сенатом (*senatum officium consulare*). Зі створенням міської ради місцеві мешканці (*commanitaas civim*) міст отримали власний орган міського самоврядування. Утворення міської ради також вплинуло на виникнення ще однієї відмінності між містом і селом. До того часу кордон між 2 типами поселень не були чіткими. І село, і місто становили окремий судовий округ. В обох діяли війт, солтис, лавники, ремісники, а володіння землею було пов'язано зі сплатою податків. Лише зі створенням міської ради виник орган, який не мав аналога у селах²¹.

¹⁸ A. Jakowliw, *Das deutsche Recht in der Ukraine und seine Einflüsse auf das ukrainische Recht im 16–18 Jahrhundert*. Leipzig: Hirzel, 1942, s. 15.

¹⁹ M. Vladymyrs'kyj-Budanov, *Nimets'ke pravo v Pol'schi i Lytvi. Rozvidky pro mista i mischanstvo na Ukraini-Rusy v XV–XVIII v.* L'viv 1903, s. 274–277.

²⁰ M. Kobylets'kyj, *Mahdeburz'ke pravo v Ukraini(XVI-persha polovyna XIX st.): istoryko-pravove doslidzhennia*. L'viv 2008, s. 203–204.

²¹ H. Lück, *Prawo magdeburskie jako czynnik identyfikacji europejskiej rodyinz miast*, s. 43.

Унаслідок національно-визвольної війни українського народу було утворено Українську козацьку державу, що отримала назву Гетьманщина. Усі міста Гетьманщини поділялися на дві групи привілейованих (магістратських) та непривілейованих (ратушних) міст²². До привілейованих міст Гетьманщини належали міста, що володіли магдебурзьким правом. Український дослідник В. Романовський писав, що магдебурзьким правом у XVII столітті володіли понад 30 міст²³. У XVIII столітті – лише 11 міст: Чернігів, Переяслав, Новгород-Сіверський, Стародуб, Ніжин, Почеп, Млин, Остер, Козелець, Полтава, а також Київ. Міста, що не володіли магдебурзьким правом, отримали назву ратушних міст. Українські гетьмани видали значну кількість універсалів та інших нормативних актів, у яких підтримували місцеве самоврядування на основі магдебурзького права²⁴. Негативним впливом на розвиток місцевого самоврядування на основі магдебурзького права стало втручання московських царів у діяльність українських міст. Міста Гетьманщини, що володіли магдебурзьким правом, окрім міста Києва, що мав особливий статус, були містами неповного магдебурзького права, де не існувало чіткого поділу між органами міського самоврядування, що виконували адміністративні й судові функції. Міста Гетьманщини загалом зберегли систему міського самоврядування, створеного ще у період Речі Посполитої. Привілейовані міста очолювали виборні війти, бургомістри і радники, судові функції виконували лавники. У магістратських містах уся повнота влади належала магістратові і вони володіли більшою самостійністю порівняно з ратушними містами. Магістрат складався з магістратських урядників – старших та молодших.

До старших належали війт, бургомістр, радники, лавники та магістратський писар, до молодших комісар межовчик, городничих та возний²⁵. Війта спочатку затверджував гетьман, а потім Генеральна військова канцелярія. У руках війта зосереджувалися всі важелі управління містом²⁶. Війт разом із населенням міста обирав міську раду, до якої у різних містах входили від 6 до 24 радників. Радники обирали зі свого числа від 2 до 12 бургомістрів. Судові функції виконували війт і лавники, яких також обирало населення міста²⁷. Війтівсько-лавничі суди розглядали цивільні і кримінальні справи. Юрисдикція магістратського суду поширювалася на всіх мешканців міста, підпорядкованих магістрату та селян. Магістратські суди могли переглядати рішення сільських судів

²² V. Romanovskyj, *Bor'ba za fynansovuiu avtonomyiu Ukrainy v 60-kh hodakh XVII veka*. Saratov 1946, s. 14.

²³ *Tam samo*.

²⁴ D. Bahalij, *Mahdeburz'ke pravo na Livoberezhnij Ukraini. Rozvidky pro mista i mischanstvo na Ukraini-Rusy v XV–XVIII v.* L'viv 1904, Ch. 2, s. 417–419.

²⁵ *Tam samo*, s. 417.

²⁶ *Tam samo*, s. 419.

²⁷ *Prava, za iakymy sudyt'sia malorosijs'kyj narod 1743 r.* K.: [b. v.] 1997, s. 452–460.

у справах селян, які належали до юрисдикції міст. Рішення магістратських судів можна було оскаржити в козацьких полкових судах або полкових канцеляріях²⁸.

На практиці відбувалися спільні засідання адміністративної і судової колегій під головуванням війта. У більшості міст Гетьманщини, що володіли магдебурзьким правом, на діяльність органів міського самоврядування впливала козацька старшина, яка втручалася у їхню діяльність. Магдебурзьке право в Гетьманщині було загальнодержавним правом, оскільки застосовувалося в адміністративній діяльності міст та міських і козацьких судах, а також у кодифікації українського права. Магдебурзьке право разом із хелмінським правом, Саксонським Зерцалом, українським звичаєвим правом та нормативно-правовими актами органів влади Гетьманщини стало основними джерелами кодифікації українського права у XVIII – першій половині XIX ст. Це зокрема «Процес краткий приказний» 1734 «Економіка краткая» 1734, «Права за якими судиться малоросійський народ» 1743 року, «Права малоросійські з книг Статуту, Саксону і Порядку виписаних» 1744–1757 років, «Суд і розправа в правах малоросійських» 1750 року, «Книга статут и прочне права малоросійские» 1764 року, «Екстракт малоросійських прав» 1767 року, «Екстракт із указів, інструкцій і установлень» 1786 року, «Зібрання малоросійських прав» 1807 року тощо.

У «Правах за якими судиться малоросійський народ» або Кодекс 1743 року серед джерел магдебурзького права згадано у праці львівського синдика Павла Щербича «Speculum Saxonum albo prawo Saskie i Magdeburskie porzadkiem obiecadla z lacinskich i niemieckich egzemplarów zebrane, a na polski język z pilnością i wiernie przelozone», «Jus Municipale to iest prawo miejskie Magdeburskie / nowo z lacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością u wirnie przelozone», Павла Кушевича «Prawa chelminskiego porzadkowanego z lacinskiego języka na polski przetlumaczonego», Бартоломія Гроїцького «Porzadek sądow i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej», «Artykuly prawa majdeburskiego które zowie Speculum Saxonum», «Ten Postepok wybrany, jest z Praw Cesarskich», «Тытулы Права Майдебурского з Порядку і до Артыкулów pierwotnie po polsku wydanuch», «Obrona sirot i wdów», Бенедикта Карпцова «Processus juris in foro Saxonico», «Definitiones forenses ad Constituones», «Practica cae Novae rerum criminalium», Миколая Яскера «Juris Provincialis, quod Speculum Saxonum vulgo muncupatur Libri tres», «Juris Municipalis Majdeburgensis Liber vulgo Weichbild», «Promptuarium Juris Provincialis», Яна Кірштейна Церазина «Enchiridion aliquot Locarum Communium Juris Majdeburgensis» та ін. Крім безпосередніх джерел магдебурзького права, використаних у процесі скла-

²⁸ L. Hamburg, *Mahistrats'ki i ratuszni sudy u samovriaduvanni mist Ukrainy-Het'manschyny XVII–XVIII stolit'* «Pravo Ukrainy» 2000, № 4, s. 113.

дання «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року низка норм магдебурзького права увійшла до Кодексу 1743 року через Литовський Статут 1588 року²⁹. Серед коротких цитат, на які посилалися автори Кодексу 1743 року (повний їх зміст було втрачено), основну частину становили джерела магдебурзького права. З-поміж 3031 цитати 1580 містять посилання на джерела магдебурзького права, 1006 – на Литовський статут і 445 на нормативно-правові акти Гетьманщини та українське звичаєве право³⁰.

Останньою працею українських правознавців XVII – початку XIX століть, у якій використовувалося магдебурзьке право, стало «Зібрання малоросійських прав 1807 р.». «Зібрання малоросійських прав» було створено групою правознавців зі систематизації права на Лівобережній Україні під керівництвом Федора Давидовича на початку XIX ст. Воно поділялося на 3 частини: про осіб, про діяння та про речі, поділених на 5 книг, які своєю чергою склалися з 42 параграфів та 1377 артикулів. Найбільшу кількість посилань – 515 використано з Литовського Статут 1588 року, з Саксонського Зерцала – 457, хелмінського права – 224, 58 із магдебурзького права³¹. На західноукраїнських землях, які за першим поділом Речі Посполитої 1772 року увійшли до Австрії, магдебурзьке право діяло до 1786 р. На українських землях у складі Російської імперії магдебурзьке право було ліквідовано 1831 року³². У Києві магдебурзьке право було скасоване наприкінці грудня 1834 р. Київ став останнім українським містом, у якому було ліквідовано магдебурзьке право³³.

На українських землях діяли три різноманітні моделі магдебурзького права. Перша модель функціонувала на західноукраїнських землях, де воно почало поширюватися ще у Галицько-Волинській державі і реалізувалося за посередництва німецьких колоністів. Правовий устрій західноукраїнських міст був найбільш наближеним до устрою німецьких, польських та інших європейських міст. Тут керівником міст були бургомістри, яких по чергово обирали з-поміж радників. Інша модель діяла у місті Києві та інших українських містах, що перебували у складі Великого князівства Литовського, а пізніше Речі Посполитої. Тут керівниками міст були вйти, які виконували адміністративні та судові повноваження.

Третя модель міського самоврядування функціонувала у містах Гетьманщини. Тут також поряд із джерелами магдебурзького права і Саксонського Зерцала використовували Литовські Статути, українське звичаєве

²⁹ А. Yakovliv, *Ukrains'kyj kodeks 1743 roku: «Prava po kotorym sudytsia malorossyjskyj narod»*. Pratsi istorychno-filosofichnoi seksii «ZNTSh» Miunkhen 1949. T. 159, S. 39.

³⁰ Там само, s. 80.

³¹ *Sobranje malorossyjskykh prav 1807 h.* Kyev: Nauk. dumka, 1993, s. 147–150.

³² А. Jakowlew, *Das deutsche Recht in der Ukraine und seine Einflüsse auf das ukrainische Recht im 16–18 Jahrhundert*. Leipzig: Hirzel, 1942, s. 212

³³ А. Nol'de, *Ocherky po ystoryi kodyfykatsyy mestnykh hrazhdanskykh zakonov pry hrafe Speranskom*. SPb. 1906, Vyp. 1–2, s. 281.

право та нормативно-правові акти органів влади Гетьманщини. Українські дослідники вважають магдебурзьке право на українських землях, що перебували у складі Великого князівства Литовського і Гетьманщини, українським міським правом, оскільки відбувся взаємовплив, магдебурзького права з Литовськими Статутами і українським правом. Окрім німецьких джерел магдебурзького права використовували праці польських дослідників Яна Сервуса Тухольчика, Яна Кірштейна Церазина, Миколая Яскера, Павла Щербича, Павла Кушевича та Бартоломія Гроїцького.

Магдебурзьке право через використання у його джерелах праць глосаторів і коментаторів римського права, зокрема Йоганеса фон Буха, *Corpus Juris civilis* Юстиніана та праць античних авторів, сприяло рецепції римського права в Україні.

Безпосередні зв'язки з Магдебургом мало лише місто Львів, від якого одержувало ортілі. Львів мав найвищий рівень самоврядування серед українських міст з магдебурзьким правом. Він був зразковим містом для них, так званім материнським містом. Львівська міська рада виконувала функції апеляційного суду (обергофу), для українських міст у складі Польського королівства, а пізніше Речі Посполитої, що володіли магдебурзьким правом.

В Україні застосовували і різновиди магдебурзького права: хелмінське та шредське право. Хелмінське право діяло на Підляшші та Волині. Шредське – на західноукраїнських землях у Галичині. Хелмінське та шредське право діяло як у містах, так і у селах.

Отже, магдебурзьке право сприяло формуванню в Україні громадянського суспільства, демократизму та регламентувало суспільне життя на підставі правових норм, створювало правову основу для належного функціонування міст. Майже всі українські міста, що перебували у складі Галицько-Волинської держави, Польського королівства, Великого князівства Литовського та Гетьманщини володіли магдебурзьким правом. У середині XVIII століття міст, що володіли магдебурзьким правом, налічувалося близько однієї тисячі. Магдебурзьке право сприяло формуванню українського міщанства як суспільного стану.

Бібліографія

- Bahaliy D., *Mahdeburz'ke pravo na Livoberezhnij Ukraini. Rozvidky pro mista i mischanstvo na Ukraini-Rusy v XV–XVIII v. (Rus'ka istorychna biblioteka)*. L'viv 1904, nr 24.
- Vladymyrs'kyj-Budanov M., *Nimets'ke pravo v Pol'schi i Lytvi: v 2 ch. Rozvidky pro mista i mischanstvo na Ukraini-Rusy v XV–XVIII v.* L'viv 1903, nr 1.
- Hamburh L. *Mahistrats'ki i ratushni sudy u samovriaduvanni mist Ukrainy-Het'manschyny XVII–XVIII stolit'*, «Pravo Ukrainy» 2000, nr 4.

- Kobylets'kyj M., *Mahdeburz'ke pravo v Ukraini (XVI – persha polovyna XIX st.): istoryko-pravove doslidzhennia*. L'viv 2008.
- Kobylets'kyj M., *Nadannia mistu L'vovu mahdeburz'koho prava*, «Visn. L'viv. un-tu. Ser. iuryd» 2001, Vyp. 36.
- Korpus mahdeburz'kykh hramot ukrains'kym mistam*. Dva proekty vydan' 20-kh–40-kh rokov XX stolittia.
- Nol'de A., *Ocherky po ystoriy kodyfykatsyy mestnykh hrazhdanskykh zakonov pry hrafe Speranskom*. SPb. 1906, Vyp. 1–2.
- Otamanovskiy V., *Vynnytsia v XIV–XVII stolittiakh*. Vinnytsia: Kontynent-Prym, 1993. S. 327.
- Polnoe sobranye ruskykh letopysей. Ypatyevskaia letopys'*. Moskva 1962, T. 2.
- Pryvilei mista L'vova XIV–XVIII st*. Uporiad. Kapral' M. L'viv 1998, T. 1.: *Dokumental'na skarbnitsia L'vova*.
- Prava, za iakymy sudyt'sia malorosijs'kyj narod 1743 r.* / uporiad. ta avtor narysu K. A. Vyslobokov; vidp. red. Yu. S. Shemshuchenko. Kyev 1997.
- Romanovskiy V., *Bor'ba za fynansovuiu avtonomyiu Ukrayny v 60-kh hodakh XVII veka*. Saratov 1946.
- Sobrane malorossyjskykh prav 1807 h*. Kyev: Nauk. dumka, 1993.
- Yakovliv A., *Ukrains'kyj kodeks 1743 roku: «Prava po kotorym sudyt'sia malorossyjskyj narod'»*. *Joho istoriia, dzherela, ta systemnyj vyklad zmistu*. Pratsi istorychno-filosofichnoi sektsii «Zapysky ZNTSh» T. 159. Miunkhen: Zahrava, 1949.
- Balińskie M., Lipińskie T., *Starożytną Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym opisanam*. Warszawa: Nakł. S. Orgelbranda Księgarza, 1843–1846, T. 1, 2.
- Jakowliw A., *Das deutsche Recht in der Ukraine und seine Einflüsse auf das ukrainische Recht im 16–18 Jahrhundert*. Leipzig: Hirzel, 1942.
- Kaindl F., Beiträge zur Geschichte des deutschen Rechtes in Galizien, «Archiv für Österreichische Geschichte» Wien, 1906.
- Lieberwirth R., *Das sächsisch-magdeburgische Recht als Quelle osteropäischer Rechtsordnungen. Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig: Philologisch-historische Klasse*. Berlin: Akad.-Verl. 1986, Bd. 127, H. 1.
- Lück H., *Prawo magdeburskie jako cyznnik identyfikacji europejskiej rodyinz miast // Europejskie Miasta Prawa Magdeburgskiego tradycja, Dziedzictwo, identyfikacja Sessa komparatystyczna*. Krakow, 13–15 pazdziernika 2006, Materialy konferencyjne.
- Roepell R., *Über die Verbreitung des Magdeburger Stadtrechts im Gebiete des alten Polnischen Reichs ostwärts der Weichsel «Abhandlungen der Hist. Phil. Gesellschaft in Breslau»* Breslau: Trewendt, 1857.

Magdeburg Law in Ukraine

Summary

Magdeburg Law began to spread to Ukrainian lands along with the German colonists at the end of the XIII century and at the beginning of the XIV century. The last Galicia-Volyn ruler granted the city of Syanok Magdeburg Law in 1339. According to the Ukrainian, Polish and German researchers, Lviv, Volodymyr, Peremyshil and other cit-

ies obtained Magdeburg Law in the period of the Rus Kingdom. In 1356 Magdeburg Law was given to the city of Lviv. In the opinion of the German researcher R. Lieberwrit, the city of Lviv was granted the Magdeburg-Wroclaw systematic law 1261–1295. Magdeburg Law was granted to other cities of Galicia. Austrian researcher R. Candelle wrote that in Galicia more than 400 cities and villages had Magdeburg law.

On the Ukrainian lands, that were included in the Grand Duchy of Lithuania, Magdeburg Law began to spread somewhat later and not so fast. In 1374 Magdeburg Law was given to the city of Kyamnets-Podilsky and others: to the capital of Ukraine-Kyiv in 1498, to Korsun in 1585, to BilaTserkva in 1615. In the left-bank Ukraine, Magdeburg law began to be extended at the end of the XVI century. In 1585 it was given to the city of Pereyaslav and others Starodub (1620), Chernihiv (1623), Nizhyn (1627) and others.

The Galician Magdeburg Law was functioning until 1786, when Austria expanded its own self-government. On the Ukrainian lands, which were included in Russian Empire, Magdeburg law existed until 1831 and in Kyiv until December 1834.

All Ukrainian cities, that owned Magdeburg Law, Ukrainian researchers, (including A. Yakovlev), were divided into three groups. The first group consisted of the cities with the so-called full Magdeburg Law (Lviv, Kamyanets-Podilsky, Kyiv) where two boards were active: the first one – advisers and burmisters, who mostly performed administrative functions, and viit (mayors) who performed court functions. The second one was the cities with incomplete Magdeburg law, where a joint board operated with the participation of the burgomaster, advisers, viit (mayor), members of the court board («lava» court), who served administrative and judicial functions.

The third group consisted of private-ownership cities, which had their own authorities of local self-government, but were under the control of the owners of cities. In addition to Magdeburg Law, its varieties – the Hellenic and Schröder law operated in Ukraine. In the Hetman state Magdeburg law along with the Lithuanian status of 1588 and normative legal acts of Ukrainian government became one of the main sources of codification of Ukrainian law in the eighteenth and early nineteenth centuries. In particular «The Process of Short Orders» (1734), «The rights under which the Malorossiysky people» (1743), «Trial and punishment of Malorossiysky rights» 1750–(1758), «Extract of Malorossiysky Rights» (1767), «Collection of Malorossiysky Rights» (1807), etc.

Ukrainian lands were under various models Magdeburg Law. The first model functioned in Western Ukrainian lands, where it began to spread to the Galician-Volyn state and was carried out through the German colonists. Here, the city leaders were burmisters, who were subsequently elected from among advisers. Another model operating in the city of Kyiv and other Ukrainian cities, that still were a part of the Grand Duchy of Lithuania, and later the Commonwealth. The city leaders were mayors, who serve administrative and judicial functions. The third model of municipal self-government functioned in the cities of the Hetmanate (1648-1764), where the Cossack administration was influenced by the activities of local self-government authorities. Here, along with Magdeburg law were used the Lithuanian Statute (1588), the customary law and regulations of the Hetmanate. Magdeburg law in the Hetmanate was a national law, because it was used in the activity of cities, in national courts and in the codification of Ukrainian law. In addition to the German sources of law, in Ukraine the works of the Polish researchers of the Magdeburg Law were widely used: Bartholomiy Groitsky, Mykola Yasker, Pavel Shcherbich, etc.

Magdeburg law was in force on Ukrainian lands for more than 500 years and influenced the formation of the European sense of justice among Ukrainians and became a part of the Ukrainian sense of justice.

The Magdeburg Law served the formation of the Ukrainian philistinism as a social state, which enabled to protect the interests of the townspeople before the state authorities, magnates and gentry.

Almost all Ukrainian cities that were a part of the Polish Kingdom, the Grand Duchy of Lithuania and the Commonwealth, had Magdeburg law. Magdeburg law was also owned by all big cities of the Hetmanate.

Using Magdeburg Law, Ukraine was in the same legal and cultural space with other European countries that used the same law.

Keywords: Magdeburg law, codification of law, burmisters, advisers, viit (mayor), members of the court board

Mykoła Kobylecky

Narodowy Uniwersytet im. Iwana Franki we Lwowie

Prawo Magdeburskie na Ukrainie

Streszczenie

Prawo magdeburskie przynieśli na ziemię ukraińskie koloniści niemieccy pod koniec XIII w. W 1339 r. ostatni władca halicko-wołyński lokował na prawie magdeburskim miasto Sanek. W okresie Królestwa Ruskiego na prawie magdeburskim lokowano Lwów, Włodzimierz, Przemyśl oraz inne miasta. W 1356 r. na prawie magdeburskim lokowano miasto Lwów. Według niemieckiego badacza R. Liberwirta we Lwowie wprowadzono magdebursko-wrocławskie systematyzowane prawo ławnicze z lat 1261–1295.

Na wchodzących w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego ziemiach ukraińskich prawo magdeburskie zaczęto stosować nieco później i powoli. W 1734 r. prawo magdeburskie otrzymał Kamieniec Podolski, w 1498 r. – stolica Ukrainy – Kijów, w 1585 r. – Korsuń, w 1615 r. – Biała Cerkiew i inne. Na lewobrzeżnej Ukrainie prawo magdeburskie zaczęto wprowadzać pod koniec XVI w. W 1585 r. otrzymało go miasto Perejasław, w 1620 r. – Starodub, w 1623 r. – Czernichów, w 1627 r. – Nizyn i inne.

W Galicji prawo magdeburskie funkcjonowało do 1786 r., kiedy to Austria zaczęła wprowadzać tutaj własny samorząd miejski. Na należących do Imperium Rosyjskiego ziemiach ukraińskich prawo magdeburskie istniało do 1831 r., a w Kijowie – do grudnia 1834 r.

Badacze ukraińscy, innym. in. A. Jakowliw, dzielą wszystkie posiadające prawo magdeburskie miasta Ukrainy na trzy grupy. Do pierwszej należą miasta z tzw. pełnym prawem magdeburskim (Lwów, Kamieniec Podolski, Kijów), w których władzę sprawowały dwie rady: 1) rada miejska z burmistrzem pełniącą funkcje administracyjne oraz 2) ława miejska z wójtem pełniącą funkcje sądownicze. Do drugiej zaliczono miasta z niepełnym prawem magdeburskim, w których władzę sprawowała jedna rada z udziałem burmistrza, radnych i ławników, pełniących funkcje administracyjne i sądownicze.

Do trzeciej grupy miast zaliczono miasta posiadające własne organy samorządu miejskiego, ale znajdujące się pod kontrolą właścicieli tych miast. Oprócz prawa magdeburskiego na Ukrainie istniała jego odmiana – prawo chełmińskie.

Na ziemiach ukraińskich obowiązywały różne modele prawa magdeburskiego. Pierwszy model funkcjonował na ziemiach zachodnioukraińskich, dokąd zostało ono przyniesione przez niemieckich kolonistów jeszcze w czasach państwa halicko-wołyńskiego. Tutaj na czele miast stali wybierani po kolei z grona radnych burmistrzowie. Inny model działał w Kijowie i innych znajdujących się w składzie Wielkiego Księstwa Litewskiego, a później Rzeczypospolitej miastach. Tutaj na czele stali mający funkcje administracyjne i sądownicze wójtowie. Trzeci model samorządu miejskiego obowiązywał w miastach Hetmańszczyzny (1648–1764), gdzie wpływ na działalność organów samorządu lokalnego wywierała administracja kozacka. Tutaj wraz z prawem magdeburskim wykorzystywano Statut Litewski z 1588 r., prawo zwyczajowe oraz akty prawne Hetmańszczyzny. Prawo magdeburskie na Hetmańszczyźnie było prawem ogólnopaństwowym, bo wykorzystywano je w działalności miast, w sądach ogólnopaństwowych i kodyfikacji prawa ukraińskiego. Oprócz niemieckich źródeł prawa na Ukrainie szeroko wykorzystywano dorobek polskich badaczy prawa magdeburskiego: Bartłomieja Groickiego, Mikołaja Jaskera, Pawła Szczerbicza i in.

Prawo magdeburskie obowiązywało na ziemiach ukraińskich ponad 500 lat i wywierało wpływ na kształtowanie się wśród Ukraińców europejskiej prawnej tożsamości, stając się częścią tożsamości ukraińskiej. Prawo magdeburskie wspomagało kształtowanie się mieszczan ukraińskich jako stanu społecznego, pozwalając im bronić własnych interesów przed organami władzy państwowej, magnatami i szlachtą.

Prawie wszystkie znajdujące się w składzie Królestwa Polskiego, Wielkiego Księstwa Litewskiego i Rzeczypospolitej miasta ukraińskie były lokowane na prawie magdeburskim. Na tym prawie lokowano także wszystkie duże miasta Hetmańszczyzny. Korzystając z prawa magdeburskiego, Ukraina znajdowała się w jednej prawnej i kulturalnej przestrzeni z innymi państwami europejskimi.

Słowa kluczowe: prawo magdeburskie, kodyfikacja prawa, burmistrz, radni, wójtowie, ławnicy